

Vägledning till Jordbruksverkets föreskrifter (SJVFS 2020:2) om hänsyn till natur- och kulturvärden i jordbruket

Den här vägledningen riktar sig till dig som arbetar på länsstyrelsen och utför tillsyn enligt miljöbalken på jordbruksverksamhet. I vägledningen ger vi en bakgrund och förklaring till bestämmelserna och beskriver hur man kan eller bör handla för att uppfylla dem.

1 Bakgrund till föreskrifterna

Statens jordbruksverks föreskrifter (SJVFS 2020:2) om hänsyn till natur- och kulturvärden i jordbruket bygger på och förtydligar de allmänna hänsynsreglerna i 2 kapitlet miljöbalken så att det blir tydligare vilka hänsyn som ska tas på jordbruksmark.

1.1 Miljöbalken (1998:808), 2 kap. Allmänna hänsynsregler

”2 § Alla som bedriver eller avser att bedriva en verksamhet eller vidta en åtgärd skall skaffa sig den kunskap som behövs med hänsyn till verksamhetens eller åtgärdens art och omfattning för att skydda människors hälsa och miljön mot skada eller olägenhet.

3 § Alla som bedriver eller avser att bedriva en verksamhet eller vidta en åtgärd skall utföra de skyddsåtgärder, iaktta de begränsningar och vidta de försiktighetsmått i övrigt som behövs för att förebygga, hindra eller motverka att verksamheten eller åtgärden medför skada eller olägenhet för människors hälsa eller miljön. I samma syfte skall vid yrkesmässig verksamhet användas bästa möjliga teknik. Dessa försiktighetsmått skall vidtas så snart det finns skäl att anta att en verksamhet eller åtgärd kan medföra skada eller olägenhet för människors hälsa eller miljön.”

Olika delar och områden i landskapet är skyddade på olika sätt. Några landskapselement som till exempel brukningsvägar och åkerrenar omfattas av föreskrifterna om hänsyn till natur- och kulturvärden medan andra som till exempel stenmurar, alléer och åkerholmar ingår i biotopskyddet. Det är Naturvårdsverket som har ansvaret för biotopskyddet och du kan läsa mer om det på deras [webbplats](#).

Bestämmelser om biotopskyddsområden finns i 7 kap. 11 § miljöbalken och förordningen (1998:1252) om områdesskydd enligt miljöbalken m.m.

Tänk på att det även finns andra bestämmelser att ta hänsyn till som anknyter till hänsyn till natur och kulturvärden, bland annat om skydd av fornlämningar i 2 kap. kulturmiljölagen (1988:950).

2 Natur- och kulturvärden

Begreppet natur- och kulturvärden definieras i 3 § föreskrifterna. Syftet med föreskrifterna är att den som brukar jordbruksmark ska ta hänsyn till dessa värden så att vi på lång sikt arbetar för bland annat en biologisk mångfald och ett bevarat kulturlandskap som är värdefullt för både människor och djur. Den hänsyn som ska tas enligt föreskrifterna gäller

- brukningsvägar, åkerrenar och hägnadsrester
- vissa träd och buskar
- betesmark
- gödsling
- skötsel av träda

2.1 Brukningsvägar, åkerrenar, hägnadsrester samt träd och buskar

Brukningsvägar, åkerrenar, hägnadsrester samt träd och buskar är landskapselement som alla bidrar till att gynna den biologiska mångfalden genom att erbjuda varierade och nödvändiga livsmiljöer för vilda växt- och djurarter i jordbrukslandskapet. De är därför viktiga element att sköta och bevara, till exempel genom att hindra igenväxning, och får inte tas bort om natur- och kulturvärdena kan skadas. De bidrar därigenom också till ett hållbart jordbruk och till att bevara värdefulla kulturmiljöer. Du hittar definitioner av dessa landskapselement i 3 § i föreskrifterna och på vår [webbplats](#) presenterar vi dem lite närmare.

Landskapselement på åkermark som skapas tillfälligt, i syfte att gynna natur- och kulturvärden, som till exempel skalbaggsåsar, blommande remsor, beträddor och anlagda skyddszoner som skulle kunna likna brukningsvägar, åkerrenar eller hägnadsrester omfattas inte av föreskrifterna. Anledningen är att dessa tillfälliga landskapselement ska kunna användas som det är tänkt och kunna tas bort och ändras utifrån behov.

Mer information om hur man bäst sköter olika småbiotoper, landskapselement och skyddsvärda träd och buskar finns på Jordbruksverkets samt på Naturvårdsverkets webbplatser.

2.1.1 Vilka träd och buskar har bevarandevärde?

Föreskriften skyddar träd och buskar som

1. är präglade av jordbruksmarkens skötsel, ofta med spår av beskärning, och
2. är i övrigt viktiga för den biologiska mångfalden eller för det kulturhistoriska värdet och
3. har planterats eller sparats för att ge lä och skydd, eller
4. för hamling eller annan lövtäkt för att ge foder, eller
5. för skörd av bär, nötter och liknande.

Träd och buskar som är präglade av jordbruksmarkens skötsel kan vara solitärträd på jordbruksmark, på åkerholmar eller vid odlingsrösen. Det kan också vara äldre träd på betesmarker som har en tydlig beteshorisont.

Träd som är viktiga för den biologiska mångfalden eller för det kulturhistoriska värdet omfattar gamla och grova träd samt hålträd. Eftersom olika trädarter skiljer sig åt i genomsnittlig livslängd och ”maximal” grovlek går det inte att säga något generellt om hur gammalt eller grovt ett träd ska vara för att skyddas utifrån denna föreskrift. Ibland kan också enstaka äldre träd behöva tas ner för att gynna andra natur- och kulturvärden. Rönn, sälj och oxel är exempel på träd som sällan blir riktigt gamla och grova, men som är viktiga för den biologiska mångfalden. Ask och alm är träd som drabbats av askskottsjukan respektive almsjukan och därför är extra viktiga att skydda, särskilt askar som inte drabbats av askskottsjukan. Även döende och döda träd som är viktiga för den biologiska mångfalden omfattas av föreskriften.

Buskar som är viktiga för den biologiska mångfalden eller för det kulturhistoriska värdet kan bland annat vara hassel, hagtorn, fläder, måbär, olvon, getapel, benved, brakved och nyponros. Föreskriften hindrar inte den enskilde att ta bort vissa sådana buskar om det görs i syfte att bevara och utveckla andra natur- och kulturvärden.

2.1.1.1 Lähäckar och skydd

Träd och buskar som planterats eller sparats för att ge lä och skydd omfattar även planteringar som inte längre uppfyller detta syfte och skyddas av denna föreskrift.

2.1.1.2 Hamlade träd

Träd som används eller använts för lövtäkt skyddas av denna föreskrift.

2.1.1.3 Träd som sparats för nötter och bär

Träd som sparats för att kunna skörda nötter och bär skyddas av denna föreskrift. Det kan vara till exempel vara fågelbär (sötkörsbär), hassel, ek och bok.

2.2 Vem avgör om natur- och kulturvärden kan skadas?

I första hand är det markägaren själv som ska bedöma om det finns natur- och kulturvärden på eller i anslutning till jordbruksmarken som kan skadas av ingreppet. Enligt 8 § i föreskriften är åtgärder som ingår i vård och underhåll av landskapselementen tillåtna ex. hamling/beskärning av träd eller borttagande av sly under solitära träd.

Skyddet av natur- och kulturvärden handlar inte om att skydda enskilda individer (av växter/djur) utan om att skydda hela arter från att försvinna från området. Är markägaren osäker på om det finns natur- eller kulturvärden som kan skadas bör hen kontakta länsstyrelsen för att få hjälp med bedömningen, alternativt ansöka direkt om dispens enligt 14 § hos länsstyrelsen.

2.3 Dispens

Länsstyrelsen får bevilja dispens från reglerna enligt 14 § i föreskriften om det finns särskilda skäl. Vid bedömningen av om det finns särskilda skäl är det viktigt att ta hänsyn till helhetsbilden och hur natur- och kulturvärdena gynnas bäst.

2.4 Ekologisk kompensation

Enligt miljöbalken 16 kap. 9 § 3 p. får tillstånd eller dispens och upphävande av tillstånd eller dispens förenas med skyldighet att utföra eller bekosta särskilda åtgärder för att kompensera det intrång i allmänna intressen som verksamheten medför. Vanligtvis omnämns detta som krav på ekologisk kompensation. Vi bedömer att en dispens enligt 14 § i vår föreskrift kan förenas med krav på ekologisk kompensation.

Naturvårdsverket har tagit fram en Handbok (2016:1) om ekologisk kompensation. Där skriver de bland annat följande om dispenser från biotopskyddet:

”Biotoper skyddade med stöd av 7 kap. 11 § MB har stor betydelse för odlings- och skogslandskapets biologiska mångfald och gröna infrastruktur samt för produktion av ekosystemtjänster. Även om intrånget i det enskilda fallet är litet kan den kumulativa påverkan bli betydande och kompensation är därför ofta motiverat för att upprätthålla naturvärden och en fungerande grön infrastruktur på landskapsnivå.”

De landskapselement som skyddas i vår föreskrift har många likheter med de landskapselement som omfattas av biotopskyddet, varför Naturvårdsverkets bedömning även kan vara vägledande för vår föreskrifts dispenser.

2.5 Nyodling och kultivering i betesmark

Begreppet betesmark definieras som mark som används, eller lämpligen kan användas, till bete eller slätter och som inte är lämplig att plöja. Här ingår också ängsmark.

Bestämmelserna reglerar att betesmark inte får nyodlas eller kultiveras om natur- eller kulturvärden kan skadas av åtgärden. Med kultivera menar vi förutom att odla också att bearbeta marken på olika sätt till exempel genom harvning och plöjning

Ängs- och betesmarker hör till de artrikaste miljöerna i vårt land och har därmed höga natur- och kulturvärden. De är därför viktiga att bevara.

Med hänsyn till ovanstående är normalt sett bedömningen att ängsmark och naturbetesmark alltid har så höga natur- och kulturvärden att det inte är tillåtet med nyodling eller kultivering.

Den som sköter och bevarar betesmarker, slätterängar, skogsbete, mosaikbetesmarker eller gräsfattiga marker kan få ersättning. Det gäller också för ålvarbete på Öland eller Gotland. Information finns på [Jordbruksverkets webbplats](#).

2.6 Gödsling

Mineralgödsel, stallgödsel samt slam eller andra organiska gödselmedel får inte spridas på åkermark så att det hamnar utanför åkern och inte heller spridas på betesmark. Som nämns ovan så ingår här också ängsmark.

Det är viktigt att reglera var man får gödsla så att man inte stör näringsbalansen och slår ut arter. Observera att det här har skett en skärpning i de nya föreskrifterna jämfört med de gamla. Tidigare kunde man göra en bedömning av om natur- och kulturvärden kunde skadas men nu är det helt förbjudet att sprida gödsel på betesmarker. Förändringen har gjorts för att förenkla och förtydliga föreskriften eftersom det kan vara svårt för brukaren att avgöra om och hur naturvärdena påverkas.

Det går att söka dispens hos länsstyrelsen från gödslingsförbudet på betesmark enligt 14 § i föreskriften. För att få en dispens krävs det särskilda skäl.

2.6.1 Vad är särskilda skäl?

Det finns ännu ingen praxis för vad som kan vara särskilda skäl enligt denna föreskrift. Det innebär att vi i dagsläget har svårt att ge någon konkret vägledning om detta. Vi tänker dock att ett särskilt skäl kan vara att betesmarken inte har några naturvärden som kan skadas av gödsling. Vår föreskrift syftar till att skydda natur- och kulturvärden och har markerna gödslats är naturvärden kopplade till markskiktet sannolikt borta. Därmed borde en dispens kunna medges. Det blir dock alltid en bedömning utifrån omständigheterna i det enskilda fallet. Vi rekommenderar att länsstyrelsen vid en dispensansökan gör ett fältbesök för att bedöma om det finns natur- eller kulturvärden som riskerar att förstöras.

En dispens kan vara flerårig, men bör tidsbegränsas då undantag från gällande krav inte bör gälla längre än nödvändigt.

2.6.2 Tillskottsutfodring

Tillskottsutfodring av djur på betesmark är inte att betrakta som gödning, och regleras inte i denna föreskrift.

2.7 Upplägg av dikesrens i betesmarker

Vid dikesrensning så är omhändertagandet av rensmassorna beskrivet i lag (1998:812) om särskilda bestämmelser om vattenverksamhet, 2 kap. 6 §. Där framgår att rensmassor får läggas på närmaste strand, om det inte medför avsevärda olägenheter från allmän eller enskild synpunkt.

På motsvarande sätt får rensmassor från underhåll av diken placeras på betesmark om natur- eller kulturvärden inte kan skadas av placeringen enligt föreskriftens 10 §.

2.8 Skötsel av trädor

Bestämmelserna om trädor motiveras framför allt av att skydda häckande fåglar under våren. Startdatumet för förbudet mot avslagning av träda ändrades i de nya föreskrifterna från den 1 mars till den 1 april. Skälet till ändrat startdatum är att i Sverige är det oftast omöjligt att putsa trädan före 1 mars eftersom det är snö på den. En tidig putsning av trädan kan man dock hinna med före den 1 april och det kan vara bra för att gynna blommande örter och inte bara gräs. Samtidigt är det få fågelarter som missgynnas (har oftast inte börjat häcka före första april)¹.

Målsättningen med revideringen av vår föreskrift var bland annat att förenkla och förtydliga vissa regler. Vi har därför valt att bara ha en tidsperiod i hela landet för när avslagning av vegetation på träda inte får ske. Vi är medvetna om att förutsättningarna för när putsning kan ske på olika platser i landet varierar. Bli tidsspannet för kort på våren längre norrut i landet är vårt råd att man slår av trädorna på hösten istället.

2.8.1 Undantag

Det finns undantag i bestämmelserna där avslagning av trädan ändå får ske.

Under 2022 är avslagning av trädan tillåtet mellan 30 maj och till den 30 juni om vegetationen skördas för användning som livsmedel eller foder, se § 13 punkt 4.

Motiveringen till 13 § punkt 3, där det står att avslagning får ske från och med den 15 juni om trädan ska följas av höstoljeväxter och den ligger utanför Blekinge, Hallands, Kalmar och Skåne län, är följande:

¹ Bedömning gjord av Ekologiska institutet på Lunds Universitet.

I områdena utanför Blekinge, Hallands, Kalmar och Skåne län måste man ha mer tid för ogräsbekämpning och såbäddsberedning inför sådd av höstoljeväxter. Vintern kommer tidigare och för att klara övervintringen behövs denna extra tid.

2.9 Innehåll i en anmälan om att ta jordbruksmark ur produktion

Den som vill ta jordbruksmark ur jordbruksproduktion ska anmäla detta till länsstyrelsen.

Lantbrukaren/markägaren behöver inte anmäla två gånger. Om lantbrukaren har skickat in en anmälan enligt 12 kap. 9 § miljöbalken om att ta jordbruksmark ur jordbruksproduktion så anses den anmälan också innefatta anmälan för samråd enligt 12 kap. 6 § miljöbalken om verksamhet eller åtgärd som väsentligt kan komma att ändra naturmiljön. I 6 § förordningen (1998:904) om samråd framgår att den som anmält enligt 12 kap. 9 § miljöbalken ska anses också ha anmält enligt 12 kap. 6 § miljöbalken beträffande det som marken ska tas i anspråk för.

Länsstyrelsen får förelägga den som har gjort en sådan anmälan att vidta de åtgärder som behövs för att begränsa eller motverka skada på naturmiljön. Om sådana åtgärder inte är tillräckliga och det är nödvändigt för skyddet av naturmiljön, får länsstyrelsen förbjuda verksamheten enligt 12 kap. 6 § fjärde stycket miljöbalken.

Den som gjort anmälan till länsstyrelsen enligt ovan måste vänta minst åtta månader innan jordbruksmarken får tas ur produktion, om inte länsstyrelsen meddelar något annat.

Men anmälan behövs inte om åtgärden är av ringa betydelse för jordbruket på brukningsenheten eller för natur- och kulturmiljön, och inte heller när marken tas i anspråk för verksamhet vars tillåtlighet prövats i särskild ordning, enligt 3 § förordningen (1998:915) om miljöhänsyn i jordbruket.

Vad som är ”ringa betydelse” får avgöras från fall till fall. Det är lämpligt att göra ett besök på plats för att bilda sig en uppfattning om vilka natur- och kulturvärden som finns och vilken typ av verksamhet som bedrivs i det aktuella fallet.